

L'ós, a punt de desaparèixer del Pirineu

IGOR GRABULOSA

L'ós bru, carnívor corpulent i solitari que viu restringit a les àrees forestals, habitava fa un temps tota la carena pirinenca, arribant fins i tot al seu extrem més oriental, l'Albera, des d'on albirava el Mediterrani que colpejava les seves darreres estribacions.

Actualment la població del Pirineu s'avalua en només una vintena d'exemplars i hom tem que la seva desaparició total és pròxima, malgrat els esforços que realitzen algunes institucions i organismes.

La persecució ancestral i la modificació del medi per la pressió humana semblen les causes principals d'aquesta regressió dramàtica.

Privilegi dels nobles

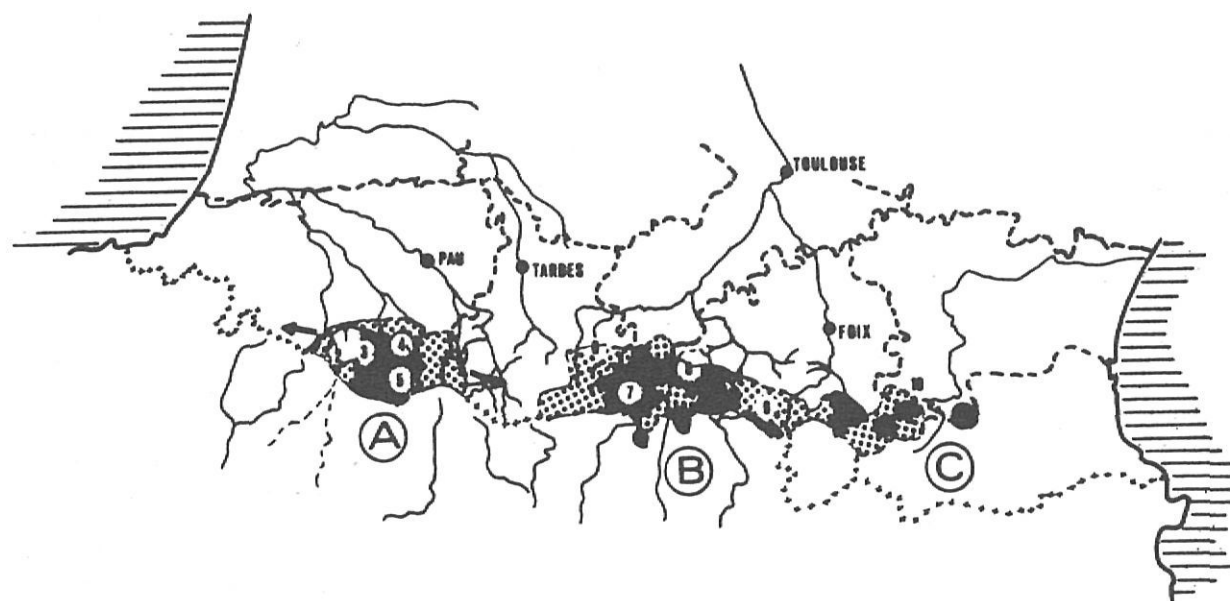
Diu Joan Noguera que l'ós sovintejava el Collsacabra durant l'Edat Mitjana i que trobà documents de l'època en què es parla que el comte de Besalú rebia de cada ós que es caçava al comtat les cuixes posteriors i els quatre peus.

Existeix també una escriptura del 1151, que és una nota de rèdits i censos del comte de Barcelona, en què es consigna la participació que tenia aquest en els óssos que es capturaven en el Conflent i que consistia en una cuixa i els quatre peus. Existeix una escriptura d'uns anys després en què es llegeix que els vassalls de Prats de Molló donaven al comte les dues cuixes posteriors i els quatre peus.

Se suposa que aquestes són les parts més selectes gastronòmicament, i encara el segle passat el cuiner francès dels reis de Rússia

Ben aviat els óssos del Pirineu només els podrem veure al Zoo.

Repartició actual (en negre) de l'ós als Pirineus (Claude Dendaletche, Ed. 1986).

Urbain Dubois publicà un llibre culinari amb la recepta dels "peus d'ós a la moda russa".

La cacera de l'ós

En un volum del segle XVIII dedicat per Mateu Aymerich al regne animal, dins la seva *Història Geogràfica i Natural de Catalunya*, l'autor deia que l'ós és un animal molt ferotge i que "es cria a les muntanyes i selves del Principat més allunyades dels poblats" i que un capellà o clergue que tenia la residència prop de Bagà (Berguedà) havia mort 20 óssos al llarg de la seva vida amb el mètode de pujar a un arbre amb escopeta i baioneta calada i un bon ganivet de muntanya. Disparava a l'animal quan passava o sortia de la cova.

En època més recent, un caçador de la vall francesa d'Aston l'any 1936 portava abatuts tretze óssos amb escopeta normal de caça i bala.

La cacera de l'ós se solia fer cap al febrer, perquè se suposava que era quan l'ós es trobava més dèbil per estar al final de la letargia hivernal. Localitzada una cova ocupada, el caçador engegava un tret cap a dintre per provocar la seva sortida, i li saltava al damunt, ganivet en mà, i no deixava anar l'animal fins que l'havia mort. Per evitar que les urpades de l'ós arribessin a la pell els caçadors anaven protegits amb un tou de robes velles.

Els óssos també eren caçats en batudes, sovint organitzades espontàniament arran d'algun estrall suposadament ocasionat per ells, i també eren utilitzades les trampes, que podien consistir en pous artificials o accidents naturals del terreny, com el greny conegut per Grau de l'Ós a la Serra del Cadí i possiblement el greny existent vora Montlluís, al Rosselló, que es coneix com La Moixera.

A Ustou (Pirineu francès) la cacera de l'ós havia tingut un altre sentit, que era el d'aconseguir les cries per ensinistrar-les i portar-les a ballar per tot Europa. Aquesta pràctica va prendre tanta volada que al segle XVIII era una veritable "indústria" i fins i tot es creà una "Escola d'Óssos". Segons el comte Bégouen, esmentat per Roger Armgau, només en aquesta població el 1839 hi havia 200 ensinistradors.

Els rastres de l'ós

Tot i que és difícil trobar la relació entre determinats topònims i l'antiga presència d'óssos, l'existència d'algun d'ells al llarg del Pirineu català i la major concentració en determinades àrees ens podria donar una idea relativa de la presència i abundància (o més recent desaparició) que en altre temps tenia aquesta espècie.

El Pic de l'Ossetera a l'Albera és un dels pocs topònims que ens

suggereix la seva antiga presència al Pirineu empordanès, i són també pocs els que podem trobar a la Garrotxa i el Ripollès (Puig de l'Ós a Sant Joan les Fonts, Clot de l'Ós a Ribes de Freser...) i fins i tot a la Baixa Cerdanya (Bony de l'Ós i Collet de les Basses de l'Ós a Martinet...).

Per contra, Cels Gomis diu el 1910 que "Abans era costum molt generalitzat als Pirineus gironins anar a cassar l'ós lo dia de la Candelera, ab lo qual feyen gran festa. Ab lo temps l'ós va anar desaparexent, y'ls bons muntanyenchs per no perdre aquell costum, al qui eren molt afectats, simulaven la cassera de l'ós vestint a un home ab la pell d'aquest animal y engegantlo al bosch, hon hi anaven després les cassadors ab escopetes carregades ab polvora sola. Aquest costum també ha desaparegut, puig una vegada un dels cassadors, sens dubte per descuyt, va clavar una perdigonada al qui feya d'ós, mal ferint-lo, y l'autoritat va prohibir aquesta diversió".

Al final del segle passat Bosch de la Trinxeria parla d'una manifestació folklòrica de l'Albera ja aleshores desapareguda, que recordava l'antiga presència de l'ós en els seus boscos.

Els topònims d'aquest tipus són molt més freqüents a les parts altes del Berguedà (Salt de l'Ós a Castellar de N'Hug, Pleta de l'Ós a Salades, Portell de l'Ós a Gósol...) i a Andorra (Clot de l'Ós a Soldeu, Co-

llada de l'Óssa a Andorra la Vella, Farga d'Aós, Cova de l'Óssa a Sant Julià de Lòria, etc.); i també a l'Alt Urgell (Ós de Civis, Serrat d'Aós i Bonys de l'Ós a Lles, Barranc de l'Óssa a Canelles, Torrent de l'Óssa a Anserall...) al Pallars Sobirà (Clot de l'Ós a Llavorsí,...) i a la Vall d'Aran (Ossera a Bordius, Estanyols del Clot de l'Ós a Salardú-Tredòs...).

En moltes d'aquestes comarques subsisteixen o han existit fins a temps recents tota una sèrie d'elements folklòrics relacionats amb aquest animal. Els balls de l'ós d'Andorra i altres contradanses pirinenques, entre les quals destaca el Vallespir per la tradició conservada a alguns pobles com Sant Llorenç de Cerdans, són alguns dels rastres que queden del caminar cada dia més solitari d'una espècie antany abundant.

Notes per seguir un extermini

El 1748 el *Manual Digest* diu que a Andorra hi ha "alguns óssos" i el 1841 Companyo ja deia que aquest animal era molt rar al Pirineu de la Catalunya Nord a causa de la devastació dels boscos i que el 1825, en visitar el bosc de Fanges, el guarda li assegurà que hi havia una femella amb les seves cries... "Dins els grans boscos de la part enlairada del Canigó, es veuen algunes vegades els óssos; vénen a lliurar combats amb els toros que a l'estiu habiten aquestes regions enlairades".

Castillon manifestava el 1851 que a la zona d'Ax i la Vall d'Andorra encara n'hi havia i l'escriptor Carles Bosch de la Trinxeria participava en una cacera a Aigües Boines.

Bladé parlava de "presència es-

poràdica" a Andorra el 1875, Trutat esmentava Malibierna i Maladeta el 1878 i Bosch de la Trinxeria manifestava el 1887 que al Pirineu l'ós només es trobava a les Valls d'Aran i d'Andorra i que al vessant francès encara hi era bastant comú.

El 1891 Bouvier parla d'un exemplar blanc mort feia anys prop de Gavarnie i d'un de negre abatut el 13 d'octubre de 1880 als "Basses-Pyrénées". Comenta que viu a les àrees forestals de les parts més enlairades.

Sis anys més tard Graells explica que Joan Isern, col·lector del Museu d'Història Natural de Madrid, herboritzant per la Vall d'Aran es trobà un ós menjant la fruita d'una moixera de guilla. Contestant unes preguntes formulades per ell, el 17 d'abril de 1895 el catedràtic de Saragossa Alberto Segovia va dir-li que l'ós pirinenc vivia a altituds mai

L'Ós no sol atacar mai grans mamífers.

Corn emprat per la gent del Cadir per cridar el veïnat a la cacera de l'ós.

inferiors als 800 o 1.000 m. i que se'l trobava a la Vall d'Aran, Benasque, Gistain, Bielsa, Broto, Puértolas, etc., "o sigui les valls situades en el Pirineu Central, mentre que en els Pirineus Orientals i Occidentals és molt rar".

També explica Graells que el nombre d'individus està en relació directa amb l'espessor dels boscos i que per aquesta raó havien disminuït molt des que els anys 1833-40 començà la tala de les masses forestals de les muntanyes. "En canvi, a les vessants franceses immediates a les espanyoles es troben óssos en major nombre perquè els boscos d'aquest país són l'antitesi dels nostres".

Tot i que el 1898 Bureau, analitzant la situació dels mamífers i ocells en vies de desaparició a França, manifestava que aquesta espècie havia esdevingut molt rara, el començament del nou segle portarà una visió lleugerament més optimista, i així per exemple Joaquim Morelló diu el 1904 que tot i que semblava pròxim a desaparèixer de la Vall d'Aran "d'uns anys ençà a aquesta part torna a ser abundant, fins el punt de que l'istiu passat se'n mataren quatre".

Seguint aquesta tònica, el 1908 Gourdon publicà una nota sobre cranis de mamífers ingressats al Museu d'Història Natural de Nantes en la qual, a més de donar referència sobre quatre exemplars que existien en aquesta col·lecció provinents de la Vall d'Aran (datats el juny de 1874 i el 1884), la Vall d'Artiga de Lin (juliol de 1885) i de la Vall de Lys (Luchon, 1897), manifestà que "tot i que es diu que és molt rar al Pirineu, no ho és tant" i que al llarg de trenta anys n'havia vist portar molts a Luchon provinents de les valls veïnes de la vessant ibèrica (Vall d'Aran, Alta Ribagorça?) i donà algunes dades sobre captures controlades (1874, 1875, 1884, 1885, 1897, 1900) i també d'un exemplar mort a la muntanya de Juzet, també prop de Luchon, el gener de 1906.

"Personalment, en el curs de les meves excursions a través dels Pirineus de França i Espanya, n'he vist moltes vegades, sobretot a Ca-

talunya, a les muntanyes del Sud de l'Aran, Montardó i Alt Pallars fins les fronteres d'Andorra".

Gourdon explicà que l'estiu del 1883, en la seva segona campanya d'exploració de les muntanyes de l'Alt Pallars, en 27 dies d'excursió trobà set exemplars, entre els quals hi havia una femella i un ós petit.

Parlà igualment d'un caçador que el 29 de novembre de 1907 en va trobar dos prop de Massat i que l'ós no es pas rar al Pirineu Central.

Quan Cabrera publicà la seva *Fauna Ibèrica*, al 1914, el Pirineu català i aragonès eren considerats com una de les zones peninsulars on es distribuïa aquesta espècie i l'any 1918, en una nota sobre els mamífers ingressats al Museu de Barcelona, Aguilar Amat esmentava un exemplar provinent de Sort i un altre de Caldes de Boí. Uns anys més tard, el 1924, va dir que hi havia ingressats un exemplar de Caldes de Boí i dos de Civís.

Un any abans de la Guerra Civil, Ramon Violant i Simorra explicava en un butlletí del Centre Excursionista de Catalunya que al Pallars encara era viu en el record de molts vells el temps en què l'ós campava tranquil·lament a les muntanyes de Llevata i a les regions lacustres de Cabdella i de Peguera, "on en trobaríem algun exemplar. I fa uns anys que el caçador de Lladorre, M. Escolà, va matar-ne un a la muntanya de Selves". A l'altra vessant, Didier i Rodé publicaven un treball en què manifestaven que encara existia a l'Ariège i als "Basses-Pyrénées", però sobretot als boscos de l'Ariège.

Fugint de la guerra

El 1938 Bourdelle analitza la situació de l'ós als Pirineus de França, després d'una primera nota publicada l'any anterior. Aquest zoòleg manifestà que la seva distribució s'estenia des d'Andorra a la vall d'Ossau, amb una densitat molt variable, i que al Pirineu Oriental havien desaparegut totalment als dos vessants, essent la seva desaparició datada a la fi del primer quart del segle XIX.

Deia Bourdelle que s'havien rafiricat a l'Ariège des de feia 25 o 30 anys i que se sabia de la seva existència a les muntanyes d'aquest departament que limitaven amb Andorra i Catalunya; es trobava en especial a la vall de l'Aston, que baixa d'Andorra, i també a la regió d'Auzat, d'Ustou i de Sentein, i als límits de l'"Haut Saint-Gironnais", a la regió que voreja la Vall d'Aran. Manifestà igualment com a fet remarkable que d'ençà de l'inici de la Guerra Civil espanyola s'havia notat una aflluència sensible d'óssos del nostre vessant cap a l'Ariège.

De l'Alta Garona deia que no semblava ni en regressió ni en augment i que des de 1920 havien estat abatuts una dotzena d'exemplars adults i capturats vius tres ossos i que els rastres trobats el 1936-37 a Salias del Salat són un fet excepcional.

A l'àrea del departament dels "Hautes Pyrénées" considerà que era difícil establir la seva situació, però que calia entendre-la com de regressió avançada, mentre que el departament dels "Basses-Pyrénées" presentava la millor situació (vall d'Ossau, Aspe i menorment a la vall de Nive).

Bourdelle avaluà la població existent en menys de 200 i inclús no gaire més de 150 exemplars.

Al Pirineu català continuem sense tenir una visió global i científica de la situació de l'ós i únicament notes aïllades ens permeten anar seguint la seva evolució.

El 1945 Noel Clarasó manifestava que la gent de la Vall d'Aran deia que hi havia algun exemplar a la zona i el 1947 Salvador Llobet publicava una foto d'un ós caçat a Andorra que suposava que procedia del Pallars, on deia que encara existia, mentre que a Andorra el considerava esporàdic.

El 1953 Ramon de Semir publicava la seva guia i hi explicava que a Vall Ferrera (Pallars Sobirà) els óssos "solen estar localitzats en el

bosc de Font Tallada i en la part baixa de la Reboira, o sigui, als dos vessants que donen al riu i a una alçada inferior al mateix refugi", i deia també que fins a cert punt l'"Òs de Vall Ferrera" havia arribat a ser mític i que el "ja has vist l'ós de Vall Ferrera?" havia esdevingut un motiu de broma per a molts excursionistes.

Un altre escriptor, Josep M. Espinàs, en el llibre *Viatge al Pirineu de Lleida* explica que un home assegurà que havia aconseguit veure l'ós prop de Lladorre. També parla d'un carrabiner que uns anys abans de la Guerra Civil es va ensopegar dos óssos, un dels quals va fugir, i l'altre, que va tombar d'un tret, pesava 150 kg.

L'estiu de 1950 fou vista una femella amb dues cries a la Vall d'Aran i el 1954 es publicà un nou repàs general a la situació del Pirineu francès, realitzat per Couturier. Diu que es concentren en una petita banda muntanyenca i boscosa paral·lela a la frontera i que la seva densitat total és d'uns 70 exemplars. Esmentà l'existència d'alguns exemplars en el coll de Pui-morèn i part alta de la vall de Querol (Cerdanya), i també en alguns llocs del Capcir. Considerà Andorra com

a zona de pas i aportà dades de la seva existència d'Andorra a la Vall d'Aran. També va donar moltes referències de la part occidental dels Pirineus francesos, i més minses més a l'Est d'Ax-les-Thermes i Coll d'Envalira.

Últimes notícies

El 1969 Jolis i Simó diuen que l'ós ha desaparegut per complet de la Cerdanya, però que de tant en tant es presenta en una vall no llunyana, a la vessant francesa del nord de Soldeu, a la vall d'Aston.

El 1971 Jolis i Simó manifesten que l'ós ha desaparegut per complet de la Vall d'Aran, i la darrera cita controlada per Andorra és del 1975, i encara es tracta probablement d'una visita esporàdica provinent d'altres contrades.

Saint Girons manifestava el 1973 que segons les més recents informacions el nombre d'óssos del Pirineu francès era només d'uns quaranta individus repartits per l'Alta Garona i l'Arièja, on en sobreviuen alguns exemplars, i a la part occidental del Parc Nacional dels Pirineus Occidentals.

El 1974 i 1978 Röben publicà

dos articles molt precisos sobre la repartició a la part nord-occidental, i el 1975 es fundà el FIEP —Group Ours amb l'objectiu principal d'estudiar i aconseguir la salvaguarda de l'ós i l'ecosistema pastoral pirineenc. Es va organitzar un col·loqui a la Universitat de Pau el 1976 que va ser punt d'arrencada de molts estudis i d'una campanya de sensibilització a França.

El 1976 es publica el "Llibre Blanc de la Gestió de la Natura als Països Catalans", on es diu que l'ós és molt rar als Pirineus i que hom pot afirmar que ni la més curosa protecció podria assegurar la seva supervivència.

Fa dos anys Claude Dendalsetche i el FIEP publicaven una síntesi dels coneixements més moderns definint el seu estatus actual:

Es distingeixen tres nuclis: el format pels Pirineus Occidentals i límits navarro-aragonesos amb una població d'onze exemplars; un segon nucli als Pirineus Centrals, límits aragonesos-catalans; Arièja occidental i Catalunya occidental (bàsicament l'Alta Vall d'Aran), amb només quatre exemplars; i, finalment, un "nucli" que abasta l'Arièja oriental i els límits de l'Aude-Arièja-Pirineus Orientals, amb dos exemplars segurs i possiblement fins a tres més. La població total s'avalua en uns 20 exemplars com a màxim.

L'octubre del 1987 es publica el volum d'amfibis, rèptils i mamífers de la "Història Natural dels Països Catalans", on es recullen aquests últims treballs i es diu que el futur de l'espècie en aquesta serralada és francament preocupant.

Quants anys tardarem a anunciar la seva extinció total?

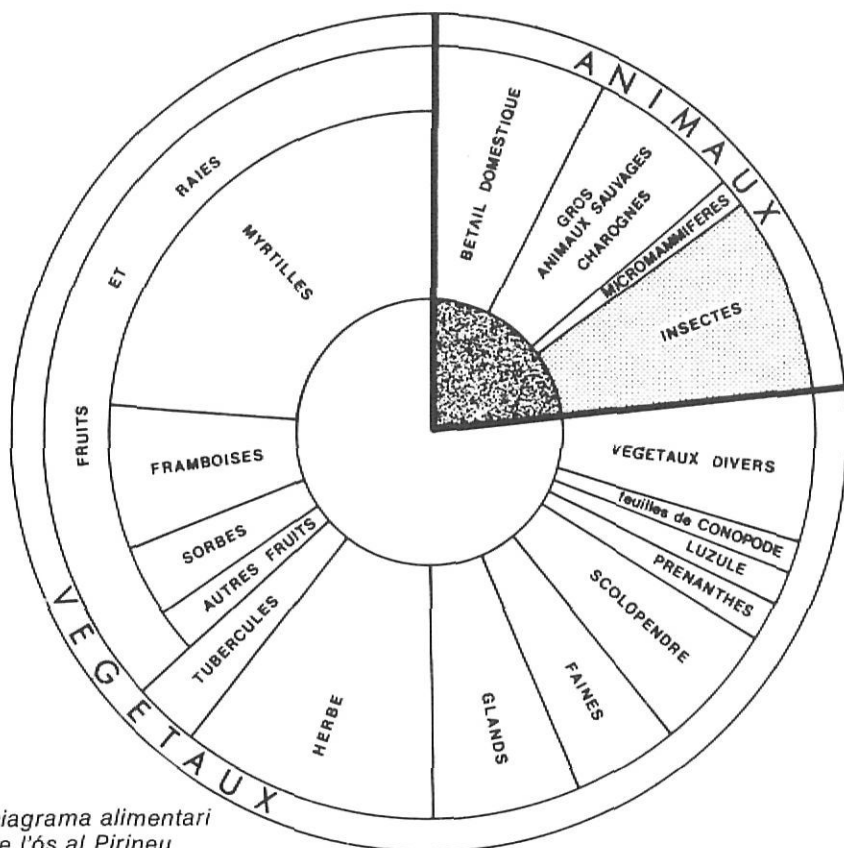

Diagrama alimentari de l'ós al Pirineu (Berducou, 1981).

Igor Grabulosa és membre del Centre d'Estudis i Protecció de l'Albera.